

HUSSERL VS. HEIDEGGER: SPOR V RODINE

František Novosád | písané pre K & K

Za základnú vrstvu nášho kontaktu so svetom fenomenológia považuje skúsenosť. V skúsenosti má byť prítomná „vec sama“, ona sama má byť priamo „daná“. Fenomenologická koncepcia skúsenosti sa však zásadne odlišuje od koncepcie skúsenosti, s ktorou pracovala novoveká empirická filozofia. John Locke a David Hume chápali skúsenosť primárne ako zmyslovú, a aj tú koncipovali podľa „vzoru“ prírodných vied – teda hľadali jej základné elementy, senzácie a impresie – a pýtali sa, akým spôsobom sa tieto elementy skladajú do vyšších celkov. Fenomenologický pojem skúsenosti však nadväzuje skôr na „naivnú“ koncepciu skúsenosti, teda skúsenosti ako je pre nás prítomná „pred“ akýmkoľvek filozofovaním, takpovediac vo všedný deň. Tam skúsenosť znamená priamy kontakt s dotýčnou vecou, s predmetom, osobou alebo ideou. Mať skúsenosť znamená primárne priamo vidieť, počuť, siahať či čuť konkrétne veci v konkrétnych situáciách. Zároveň znamená to možnosť overiť si povedané. Keď niekto tvrdí, že tento predmet je zelený, tak skúsenosť znamená možnosť presvedčiť sa, že naozaj je zelený, teda možnosť pozrieť sa naň.

Primát skúsenosti

Fenomenológia sa zakladá na niekoľkých princípoch. Prvý princíp hovorí, že pravda je primárne evidenciou ako spôsobom seaprezentácie veci. Tvrdenie, že fenomenologické pravdy sú samy sebe kritériom, je viazané na tézu, že fenomenológia tematizuje základnú vrstvu nášho vnímania sveta. Veci vnímam ako také a také, a naozaj platí, že vnímanie vo svojej základnej vrstve je samo sebe kritériom, t. j., vnem veci nesie v sebe svoju vlastnú evidenciu. Cestou k veci samej je vyčlenenie veci z jej pragmatických a kauzálnych súvislostí. Fenomenológia bola od začiatku úsilím definitívne preukázať samostatnosť – a vlastne aj sebestačnosť – sféry významov. Chcela jasne a jednoznačne oddeliť „význam“ od „psychického stavu“; odlíšiť vzťahy medzi významami od vzťahov medzi vecami alebo psychickými obsahmi. Druhý princíp fenomenológie hovorí, že všetko, čo je implicitné, je možné a potrebné urobiť explicitným a tretí princíp tvrdí, že sféra významov je sebestačná a nie je ju možné „vyvodit“ z determinácií reálnych, či už materiálnych alebo psychických, entít. Štvrtý princíp hovorí, že za každým významom je „subjekt“, „transcendentálny subjekt.“ Subjektom udeľovania zmyslu je však vždy transcendentálne vedomie. Úlohou filozofickej reflexie je rekapitulovať a „prečistiť“, odlíšiť od seba rôzne režimy udeľovania zmyslu a určiť ich vzájomné vzťahy. Pre neskoršiu fenomenológiu základným režimom je udeľovanie zmyslu na úrovni „prirodzeného“ sveta, teda sveta akým ho prežívame v každodennosti. „Prirodzený svet“ sa potom stáva pozadím, na ktorom sa konštituujú „umelé“ svety vedy, umenia, náboženstva a techniky. Hlavnú pozornosť Husserl sám venoval konštituovaniu sveta vedy. Svet vedy je „nadstavbou“ prirodzeného – teda svetom, ktorý vnímame cez prizmu kategórií ako účel, cieľ, prostriedok, hodnota, rozhodnutie, zodpovednosť alebo náhoda. V tomto svete veci vystupujú voči nám vo svojich kvalitatívnych charakteristikách a sú umiestnené vždy vo vzťahu k „tu a teraz“. Proti pri-

rodzenému stojí svet vedy, kde sa nám realita predstavuje cez prizmu kategórií ako kvantita, príčina, účinok, funkcia a pravdepodobnosť.

Roztržky a rozchody

Spomínané princípy – evidencia, explicitnosť, špecifickosť sfér významov a transcendentalizmus – ako bol presvedčený Husserl, sa vzájomne podmieňujú. Jeho nasledovníci však začali tieto princípy oddeľovať. Podľa Husserlových žiakov – Maxa Schellera, Romana Ingardena, Mauricea Merleau-Pontyho a Martina Heideggera – identifikácia a deskriptívna analýza významov a ich súvislostí sa zrejme dajú realizovať menej „nákladnými“ prostriedkami než predstavuje „fenomenologická redukcia.“ Tým, že princíp evidencie Husserl považuje za jeden z ústredných pojmov, podľahol kúzlu matematiky. Spôsob danosti matematických entít je vzorom, ktorým by sa mali riadiť všetky druhy danosti. Matematické entity je možné sprístupniť v evidencii: vzťah medzi danými veličinami sa javí ako definitívne určený: vieme

Martin Heidegger, 1934

o ňom všetko, čo možno vôbec vedieť. Husserl bol presvedčený, že rovnaký typ evidencie vieme získať o všetkých sférach reality. Jeho žiaci, ktorí zdôraznili väzbu vnímania s telesnou hybnosťou, oslabili postavenie princípu evidencie, i keď súhlasili, s tým, že primárnou podobou „pravdy“ je sebaaprezentácia veci ako takej. Dokonca hlavnou témou fenomenológie po Husserlovi sa stalo skúmanie väzieb sféry explicitných významov s tým, čo jej „predchádza“ a čo ju vlastne umožňuje, teda sféry implicitných významov. Podľa Heideggera implicitné môžeme len fragmentárne a epizodicky pretvoriť na explicitné. Sféra explicitných významov nikdy nie je autonómna, ale je viazaná na „bytie vo svete.“ Heidegger ukazuje, že „subjekt“ sám je konštrukciou, význam predchádza subjektu; respektíve, „subjekt“ nie je len producentom významov, ale sám je produktom procesov udeľovania zmyslu.

Kúzlo implicitného

Jedným z najdôležitejších prínosov filozofie 20. storočia je tematizácia „mlčanlivého“, spontánneho, implicitného, pred-tematického, pred-teoretického poznania. Túto tému prináša filozofia života a Wilhelm Dilthey už ponúka aj prvú metodiku analýzy tohto spôsobu oboznámenia sa so svetom. Heidegger systematicky sústreďuje pozornosť práve na tieto samozrejmé, akoby nevidené aspekty nášho bytia-vo-svete. Vždy sa pohybujeme

v komplikovanej a nám samým nie celkom priehľadnej sieti významov. Táto sieť nás „nesie“ a zároveň nám umožňuje prispôbovať si ju svojim vlastným potrebám – umožňuje nám individualizáciu významov. Práve jej komplexnosť spôsobuje, že si ani neuvedomujeme, čo všetko je „podmienkou možnosti“ našich významových gest; čo všetko svojim konaním, svojimi gestami, svojimi slovami dávame do pohybu. Sami si explicitne uvedomujeme len malú časť línií, po ktorých naše konanie nadobúda význam. Dokonca si uvedomujeme len malú časť reálnych motivácií nášho konania. Významy nás nosia, presnejšie, nesieme sa na vlně významov tak ako je nesený člň, ktorý pláva po prúde. Dokonca aj vtedy, keď plávame proti prúdu, predsa len využívame jeho silu.

Heidegger vychádza z presvedčenia, že základná skúsenosť, ktorá je východiskom všetkých našich konkrétnych vzťahov k svetu, je vo-svete-bytie. Táto štruktúra sa nedá „rozdeliť“ na svoje súčasti, i keď v reflexii môžeme ich zvýrazniť, a tak sprístupniť metodickému poznaniu. Heideggerovým zámerom je vyznačiť osobitosť vzťahu človeka k svetu. Médiom tejto osobitosti je *Dasein*, existencia. Týmto termínom Heidegger označuje (dovoľme si toto zjednodušenie) schopnosť človeka situovať sa vo svete, vzťahovať sa k svojim vzťahom k svetu a k sebe samému, pričom tieto vzťahy k svojim vzťahom nie sú sprostredkované vedomím. Heidegger pojem vedomia v existenciálnej analytike nepoužíva, akoby ho nepotreboval. Zvláštnosti nášho vzťahu k vonkajšej skutočnosti, ktoré sú určené našou fyzickou alebo psychickou výbavou, sa všetky „prekonávajú“ a integrujú v dimenzii *Dasein*, a preto je potrebné sústrediť sa práve na ňu. Ide o dimenziu, ktorá sa dá určiť len vo vzťahu, odlišením od iných vzťahov: od vzťahu „vecí“ k okoliu a od vzťahu živočicha k prostrediu. Heideggerovou témou je teda komplex sebainterpretatívnych praktík ako procesov udeľovania významu a nové určenie základnej roviny, na ktorej sa „odohráva“ náš vzťah k svetu.

Jednou z prízračlivých možností filozofickej reflexie po Heideggerovi sú analýzy toho, čo by sme mohli nazvať implicitnými ontológiami – ontológiami, ktoré sú prítomné v našej každodennej skúsenosti. Tieto ontológie nám hovoria, čo pre nás vystupuje ako reálne a čo ako iluzórne. Implicitné ontológie nám zároveň naznačujú, z čoho sa realita skladá, ako jednotlivé prvky reality medzi sebou súvisia, aké je naše postavenie vo svete i čo môžeme a čo nemôžeme. Implicitné ontológie fungujú ako základný a samozrejmy rámec nášho pochopenia sveta. Náboženstvo, filozofia, veda a umenie – to všetko sú pokusy aspoň časť implicitných ontológií explikovať, a tak previesť do podoby vedomej akceptácie určitého obrazu sveta. Každá z explikácií sa však opiera o implicitne akceptované presvedčenia, viazané na naše „bytie-vo-svete“. Heidegger neraz pripomína Aristotelovu tézu, že zdrojom filozofovania je údiv nad tým, že bytie vôbec je. Skúmanie implicitných ontológií nám umožní vrátiť sa k autentickej filozofii, zbaviť sa otupeného akademizmu.